

ADNAN MENDERES'İN YARGILANMASI VE İDAMI

İlyas TOPÇU*

Sema AKILMAK TOPÇU*

Öz

7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 milletvekili seçimleriyle tek başına iktidara geldi. Bu tarihten itibaren on yıl süren DP iktidarı, 27 Mayıs 1960 darbesiyle sona erdi. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşmeyen darbe, en üst rütbesi albay olmak üzere bir grup subay tarafından planlandı. Darbeciler tarafından oluşturulan Milli Birlik Komitesi, basın aracılığıyla yaptığı propagandayla darbenin meşruiyetini Türk kamuoyuna anlatmaya çalışıyordu. Diğer taraftansa, İhtilâlin toplum nazarında kabul görmesi için, yargılama süreciyle iktidar mensuplarının itibarının düşürülmesi hedeflenmekteydi. Bu amaç doğrultusunda, Komite tarafından yargılamaların yapılabilmesi için Yüksek Adalet Divanı kuruldu ve partililer Yassıada'da yargılandılar. Kararları ve yargılama sürecindeki uygulamaları halen daha tartışılmakta olan Yassıada Mahkemelerinin neticesinde, DP'nin önde gelen isimlerinden 14 kişi idama mahkûm edildi. Milli Birlik Komitesi sadece Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idam cezalarını onayladı ve bu üçlü 16-17 Eylül tarihlerinde idam edildiler. Diğer idam cezaları ise komite tarafından müebbet hapis cezasına çevrildi.

On yıl boyunca Türkiye'de Başbakanlık yapmış olan Adnan Menderes'in idamı çok tartışıldı ve halen daha tartışılmaya devam etmektedir. Bu çalışmada darbe sonrası yaşanan gelişmelerle beraber, Menderes'in Yassıada'da itham olduğu suçlardan yargılanması ve kendisine uygulanan muameleler irdelenmektedir. Menderes'in yargılamaların son günlerinde intihara teşebbüs etmesi ve tedavi sürecinde yaşananlar arşiv belgeleri doğrultusunda incelenmektedir. Ayrıca, idamı ve sonrasındaki hadiseler yine belgeler ve olayın tanıklarının ifadeleriyle ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Menderes, Yassıada, İmralı, idam.

THE TRIAL AND EXECUTION OF ADNAN MENDERES

Abstract

The Democratic Party, founded on January 7, 1946, came to power alone on 14 May 1950 through the elections. The DP government, which has been in power for 10 years since this date, ended with the coup d'état of May 27, 1960. The military coup of the, which did not take place within the command chain of Turkish Armed Forces was planned by a group of officers whose highest ranking person was a colonel. The National Unity Committee, created by the coup, was trying to tell the Turkish people the legitimacy of the coup by propagandas made through media. On the other hand, in order to provide acceptance of coup in the eyes of society it was aimed to reduce the reputation of the members of the ruling party. Towards this end, a High Court of Justice was established by the Committee for prosecution and the members of the Democratic Party were tried in Yassıada. In the consequence of the procesutions executed by Yassıada courts, whose decisions and practices during the prosecution are sill under discussion 14 person were sentenced to death. The National Unity Committee approved the execution of only Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu and Hasan Polatkan, and they were executed on 16-17 September. The other death penalties was sentenced to life imprisonment with the committee.

The execution of Adnan Menderes who had been prime minister for 10 years in Turkey was longly discussed and still continues to be under discussion. This study examines the prosecution of Menderes with crimes accused for him in Yassıada and the treatments done to him along with the developments after the coup. Menderes' attempted suicide in the last days of the trial and the facts about process of the treatment are examined in the light of

*Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ilyastopcu@hotmail.com.

*Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, semakilmaktopcu@hotmail.com.

archive documents. Furthermore, the execution and the events aftermath of the execution are examined by the documents and statements of the witnesses of the event.

Keywords: Democrat Party, Menderes, Yassıada, İmralı, Execution

Giriş

1899 İzmir doğumlu olan Adnan Menderes, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezundur. Çiftçi bir ailenin çocuğu olan Menderes, Aydın Ticaret Odası üyeliği ve Ziraat Odası Başkanlığı yaptı. Aynı zamanda Parlamentolar Türk Gurubu kurucu üyesidir(TBMM Albümü, 2010: 378). Adnan Menderes, Aydın'da 9 Eylül 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkasının İl Başkanlığı ile ilk kez aktif siyasî hayata atıldı. Serbest Cumhuriyet Fırkasına, partinin lideri Fethi Beyin Aydın'a geldiğinde kendisiyle görüşmesinden sonra girdi(İnan, 2002: 26). Bahsi geçen görüşmenin yanı sıra, fırkanın ekonomide liberalizmi benimsemesinin de etkisi vardır. Bu dönemde Aydın Ticaret Odası üyesi olan ve Ziraat Odası başkanlığı yapan Menderes, iktidarın ekonomi politikasından da memnun değildi. Bunların yanında Menderes'in CHP'ye karşı siyasî hayata atılmasında, kendisinin 1922-1930 yıllarında yaşadığı ekonomik hareketlerin ve karşılaştığı idarî meselelerin de büyük etkisi vardı(Aydın, 2011: 5).

Menderes siyasete önceleri soğuk bakmış herhangi bir siyasi oluşumun içinde yer almamıştı. Siyasete uzak durma nedenleri arasında çiftlik işlerinden başka, eşi Berrin Hanımın bu konudaki açık isteksizliği de rol oynamış görünmektedir. Çünkü Berrin Hanımın dayısı Refik Beyin damadı, eski İttihatçılardan Dr. Nazım Bey, İzmir Suikast davasında yargılanıp, idama mahkum edilmişti. Bu yüzden, Berrin Hanım, Adnan Menderes'in siyasete girmemesi konusunda diretmiştir. Öyle ki, Adnan Bey'in siyasete girdiğini öğrenince kendisine niçin politikaya atıldığını soran bir telgraf gönderir. Dolayısıyla, Menderes'in siyasete girmesinde, eşi Berrin Hanımın bir katkısının olmadığı; tam aksine, engelleyici bir tavır takındığı anlaşılmaktadır(Güneş ve diğerleri, 2013: 187).

Adnan Menderes, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasından önce, CHP'den partiye girme teklifi almış; fakat kabul etmemişti. Daha sonraları Celal Bayar'ın başkanlığında, içinde bildiği ve fikirlerine inandığı kişilerin de yer aldığı bir kurulun etkisiyle CHP'ye girmeye karar verdi. CHP'nin Aydın Vilayeti İdare Heyetinin başkanlığını üstlendi(İnan, 2002: 30-31). 1931 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde Aydın'dan milletvekili olarak 42 yaşında TBMM'ye girdi. 5, 6 ve 7. dönemlerde de CHP milletvekili olarak mecliste bulundu(TBMM Albümü, 2010: 378).

Ocak 1945'te Şükrü Saraçoğlu Hükümeti'nce hazırlanan Toprak Reformu tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulduğunda, bu tasarı aynı zamanda CHP içindeki muhalefetin ortaya çıkışına da imkan hazırladı. Tasarı kanunlaşmadan 3 gün önce, 7 Haziran 1945 tarihinde İzmir Milletvekili Celal Bayar, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Kars Milletvekili Fuat Köprülü ve Aydın Milletvekili Adnan Menderes imzalarıyla CHP Meclis Grubu'na verilen ve Türkiye'nin demokrasi tarihine "Dörtlü Takrir" diye geçen önerge, parti içi çatlama ve ardından gelen şiddetli kopuşun ilk adımıdır(Özdemir, 2002: 80). 7 Haziran 1945 tarihinde verilen önerge, CHP Meclis Grubu'nun 12 Haziran günü yaptığı toplantıda okundu ve reddedildi. Önergenin reddinin gerekçesi ise, grup başkanlığının bildirisinde, müracaatın usul bakımından hatalı olduğu, kanun değişikliği için Meclise, tüzük değişikliği için ise Kurultaya tekliflerin getirilmesi gerektiği şeklinde açıklandı(İnan, 2002: 80).

Takrime imza atan milletvekillerinden Adnan Menderes ile Fuat Köprülü Vatan Gazetesi'nde muhalif yazılar yazmaya başlamışlardı. İşledikleri tema, millet egemenliğinin sağlanması, insan hak ve hürriyetlerinin güvenceye alınması, anti-demokratik hükümlerin kaldırılması ve baskıya son verilmesidir. Menderes ve Köprülü'nün yayımlanan makaleleri, CHP yönetiminin takrircilerle ilgili somut bir tavır takınmasına zemin hazırladı. Partinin bilgisi dahilinde olmayan faaliyetlerin, doğrudan parti disiplinini zedeleyici olduğu gerekçesiyle, Menderes ve Köprülü Parti Disiplin Kurulu'na sevk edildi ve "*Partinin iç durumunu bozmak için partide kaldıkları*" gerekçesiyle 21 Eylül'de partiden ihraç edildiler(Bakan ve diğerleri, 2013: 377). Ardından Celal Bayar, Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na kısa bir mektup göndererek 26 Eylül 1945 tarihinde İzmir milletvekilliğinden istifa etti(Fersoy, 1971: 103). 2 Aralık 1945'te de CHP'den istifa etti(Aydemir, 2013: 127). Dörtlü Takriri imzalayan Refik Koraltan ise, Vatan Gazetesi'ne arkadaşlarının ihracının parti tüzüğüne aykırı olduğunu iddia edince 27 Kasım 1945 tarihinde partiden ihraç edildi(Yücel, 2001: 50).

Milletvekilliğinden de istifa eden Bayar, 3 Aralık 1945'de yeni bir parti kuracağını açıkladı(Koçlar, 2002: 754). Bu açıklamayı izleyen birkaç gün içerisinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Celal Bayar'ı Çankaya Köşkü'ne çağırdı ve birlikte yemek yediler. İki lider politikacı bu yemekte, savaş sonrası dünyada Türkiye'nin yalnız kalmaması için çok partili yaşama geçilmesinin kaçınılmaz olduğu fakat daha önceki olumsuz deneyimler nedeniyle bu konuda dikkatli olunması gerektiği konularında fikir alışverişi yaptılar. Ayrıca dış politika konusunda polemiklere girilmemesi, CHP iktidarının yeni kurulacak partiye engeller çıkarmaması da görüşülen konular arasındadır. Böylece İsmet İnönü, Türkiye açısından çok önemli sonuçlar vermesi beklenen demokrasi devresine kontrollü bir muhalefetle girmeyi planladığını göstermiş oluyordu. Bu görüşmenin ardından 7 Ocak 1946 tarihinde Bayar, Koraltan, Menderes, Köprülü'nün önderliğinde DP kuruldu(Çavdar, 1995: 402). Aynı gün tüzüğü ve programı ilan edilen partinin genel başkanlığına da Celal Bayar seçildi(Ataykul, 2007: 90).

1. Demokrat Parti ve Milletvekili Seçimleri

DP, kuruluşundan sonra girebileceği ilk mahalli idare seçimlerini mevzuatı anti demokratik bularak boykot etti¹ ve iktidarı meşruiyet sorunu ile baş başa bıraktı. 26 Mayıs 1946 tarihinde yapılan mahalli seçimlerde bunlar yaşanırken, 21 Temmuz 1946'da yapılan milletvekili genel seçimlerine CHP'nin dışında çok partili siyasal yaşamın ilk partisi olan ve 18 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP) ile 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti katıldı(DİGM, 2008: 12). Türkiye tarihinin ilk tek dereceli, açık oy, gizli tasnif ve basit çoğunluk ilkelerine göre yapılan seçimi 21 Temmuz 1946'da

¹"Belediye seçimleri bu tartışmalar arasında 26 Mayıs 1946 günü yapıldı. Demokrat Parti, resmî bir açıklamayla, partili ve taraftarı olan seçmenlerini sandığa gidip gitmemekte serbest bıraktı. Bu kararın alınmasında, İnönü'nün kurultaydaki sözleriyle, seçime katılmamakla vatan hainliğinin eşdeğer tutulacağı anlamını taşıyan uyarısı etkili oldu. Fakat Demokrat Parti gizliden bütün DP örgütlerine seçimlere katılmama çağrısı yaptı. Çünkü seçimlere katılma oranının düşük olması, Demokrat Partinin gücünü ortaya koyacaktı. Bunun yanında, DP seçimleri denetlemek için sandık başlarına gözlemciler gönderdi ve onlardan raporlar aldı. Ayrıca, vatandaşlar da şikâyetlerini DP merkezlerine bildirmeye davet edildiler. Demokrat Parti, seçimlere karşı böylece açık isteksizlik gösterdi. Diğer muhalif parti *Milli Kalkınma Partisi* ise, seçimlere 8 Mayıs'ta katılacağını açıklamışken seçim günü, yani 26 Mayıs'ta İstanbul'da yapılacak bir açıklamayla, hükümeti taraf tutmakla ve fesat karıştırmakla suçlayarak seçimlerden çekilmeye karar verdi."(İnan, 2002:124-125).

yapıldı(Akın, 2002: 912). Tarihe “hileli seçimler” olarak geçen 1946 seçimlerini CHP kazandı, DP ise 465 sandalye için 273 aday gösterdi ve bunlardan 66’sını Meclis’e sokmayı başardı(Yücel, 2002: 836).

Seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra DP, seçimlerde yolsuzluk yapıldığı iddiası ile seçim sonuçlarına ilişkin itirazlarda bulundu. Bu itirazlarla, seçimlerle ilgili iddia ve söylentilerin basında sıkça yer alması, 24 Temmuz’da Sıkıyönetim Komutanlığının “*seçim sonuçları hakkında vatandaşları şüpheye düşürücü ve memleketin huzurunu sarsıcı neşriyatı yasaklamasına*” neden olacak ve ertesi gün Yeni Sabah ile Gerçek gazeteleri Sıkıyönetim Komutanlığı emirlerine aykırı hareketten ötürü süresiz olarak kapatılacaktı². Ancak sandıklara oyların birer gün önceden doldurulduğu, sandıkların sadece birkaç saat oy vermeye açık tutulduğu, ölümlere oy vermiş gibi işlem yapıldığı gibi iddialarda bulunan DP, CHP’nin arzusunun aksine, kamuoyu ilgisinin azalmasına izin vermeyecek ve seçim sonuçlarını protesto etmek amacıyla yurdun dört bir yanında protesto mitingleri düzenleyecekti (Ataykul, 2007: 104).

İktidar ile muhalefet arasında 1946 genel seçimleri ile başlayan ve Hürriyet Misakı’nın ilanı ile artarak devam eden gerginlik İnönü tarafından yayınlanan “12 Temmuz Beyannamesi” ile bir nebze de olsa azaldı. İki parti arasında yaşanan bu sıkıntılı sürecin ardından seçim kanunu üzerinde görüşmeler yapıldı ve nihayet 16 Şubat 1950 tarihinde CHP ve DP’nin üzerinde uzlaştığı seçim kanunu yeniden düzenlendi. Çıkarılan bu seçim kanunu, tek dereceli, eşit ve gizli oy, açık tasnif ve her ilin bir seçim çevresi kabul edildiği “çok oy alanın seçilmesi” ilkelerine dayalı, yargının denetim ve yönetiminde bir seçim sistemi getirmekteydi. Yeni seçim kanunu, seçim sürecini yargının yanı sıra seçmenin denetimine de açtı. Bu bağlamda, seçmen kütükleri halkın incelemesine açıldı, seçim hükümet işi olmaktan çıkarılıp halkın ve partilerin yürüteceği bir etkinlik olarak tanımlandı, seçimin yürütülmesi sırasında hükümet görevlilerinin kötü eylemleri seçim suçları arasına alındı ve seçim uygulamaları hakkında şikayet ve itiraz olanakları sağlandı. Seçim kanunu kabul edildikten bir ay sonra, seçimlerin yenilenmesi kararıyla TBMM dağıldı (Göngör, 2010: 194).

14 Mayıs 1950’de yapılan, Cumhuriyet tarihinin ilk tek dereceli, genel, gizli, eşit oy, yargı denetiminde açık tasnif, basit çoğunluk kuralları ile yapılan seçimde Türk halkı Demokrat Parti’yi tartışmasız bir şekilde iktidara taşıdı. İktidarın devri konusunda kısa süren bir tereddüt evresinden sonra, İnönü, Bayar’ı Çankaya köşküne davet etti; iktidarın sandıktan çıkan partiye devrinin koşullarını görüştü. İnönü-Bayar ikilisinin itidalli davranışları geçiş gerilimini azalttı(Akın, 2002: 913).

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlere ülke genelinde 7 parti katıldı: CHP bütün illerde, DP Hakkari hariç bütün illerde, Millet Partisi 22 ilde, Milli Kalkınma Partisi 3 ilde, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi ve İşçi Çiftçi Partisi sadece İstanbul’da seçimlere girdi(Yücel, 2002: 837). Katılım oranı %89.3 olan 14 Mayıs 1950

² “Seçim sonuçlarına dönük itirazların tetkik edilmemesi, seçim sonuçları ile ilgili zihinlerde şüphe uyandıracak yayınların örfi idare tarafından İstanbul ve çevresinde yasaklanması, iktidarın seçimlerin üstünü olduğu gibi kapatmayı tercih ettiği yolunda değerlendirildi. Celâl Bayar’ın seçimlerle ilgili görüşlerini aktardığı Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri kapatılırken bu habere yer veren ve iktidarın yanında olan Tanin Gazetesi kapatılmıyordu. En yetkili ağız olan İnönü dahi üç yıl sonra yaptığı konuşmada: “*Demokratik rejime girmeye karar verdiğimiz zaman bazı zekalar ehemmiyetli ölçüde bu seçim mekanizmasına ne ölçüde hile karışabilir bunu keşfetmeye gayret sarf etmişlerdi... Bu marifetlerin CHP’ye darbe vurduğunu... bütün ülkeyi lekelemiştir*” diyerek seçimlere hile karıştırıldığını açıklıyordu.” (Özüçetin, 2002: 12).

seçimlerinin sonuçları özetle şöyleydi: CHP 3.176.561 (%39,9) oy ile 69 milletvekili çıkardı. DP 4.241.393 (%53,3) oy ile 416 milletvekili çıkardı. MP ise 250.414 (%3,1) oy ile 1 milletvekilliği kazanırken, toplam oyları 267.955 (%4,8) olan bağımsızlardan 1 tanesi milletvekili seçildi (TÜİK, 2011: 9). CHP'nin aldığı yüzde kırka yakın oy aslında büyük başarı idi. CHP'nin son iki yılda izlediği akıllı liberal politikalar bu başarıyı getirdi. Eğer seçim 1948'de yapılsaydı CHP bu oyların ancak yarısını alabilirdi(Yücel, 2002: 837).

5545 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu, üzerinde değişiklikler yapılarak 1954 ve 1957 seçimlerinde de kullanıldı. 40.000 nüfusu 1 milletvekilinin temsil edeceği ilkesi ile 22 olan seçmen yaşı da bu kanunda aynen yer aldı. Mevcut seçim yasasına göre, illerin çıkaracağı milletvekilleri sayıları, 40.000 nüfusa 1 milletvekili düşecek şekilde hesaplandığında, nüfus artışına paralel olarak milletvekilleri sayıları 1950'de 487 iken, 1957'de 610'a yükseldi. 1946-1957 yılları arasında yapılan seçimlerde, *tek dereceli liste usulü çoğunluk seçim sistemi* uygulandı. Bu sisteme göre, kullanılan oyların salt çoğunluğunu alan parti, o seçim bölgesindeki tüm milletvekillerini kazanıyordu(DİGM, 2008: 12). Ülke genelinde 1954 seçimlerine CHP ve DP'den başka CMP ve KP'de katıldı(TÜİK, 2011: 4). 2 Mayıs 1954 günü yapılan genel seçimlerden Demokrat Parti, Cumhuriyet tarihinin rekor oranıyla galip çıktı: %56.6 oy alan Demokrat Parti, 503 milletvekilliği kazandı. CHP ise %34.8 oranla parlamentoya ancak 31 milletvekili sokabildi. Yürürlükte olan çoğunluk sistemi DP'ye milletvekilliklerinin neredeyse tamamını kazandırdı: %56.6 oy karşılığında milletvekilliklerinin %93'ünü aldı(Yücel, 2002:838).

Demokrat Parti'nin katıldığı son milletvekili seçimi 27 Ekim 1957 tarihinde yapıldı ve seçimlere katılım oranı %76.6 seviyesinde gerçekleşti. DP oylarını yüzde ellinin altına düşürdü ve %47.3'te kaldı. Cumhuriyet Halk Partisi ise %40.6 oranını yakaladı. Çoğunluk sistemi yürürlükte olduğundan, oy oranlarına göre milletvekili sayılarındaki adaletsizlik bu seçimlerde de göze çarpıyordu; DP 424 milletvekili, CHP 178 milletvekili kazandı(Yücel, 2002:840). DP bu seçimlerde ilk kez seçmen düzeyinde çoğunluğunu kaybetti ve onun aldığı yüzde 48'lik oyu sadece altı puan geriden CHP izliyordu. Genelde muhalefetin, özeldede CHP'nin kendisine özgüveni çok artmıştı. Eğer seçimlerde basit çoğunluk sistemi değil nispi temsil sistemi uygulansa idi, DP bu seçimi kaybedebilir, karşısındaki muhalefet bloğu ile bir koalisyon hükümeti oluşturmak zorunda kalabilirdi. DP seçim sistemini basit çoğunluktan nispi temsile çevirme önerilerini sürekli reddetti. Önde gelen bir DP'li, Rıfkı Salim Burçak, Zafer'de yayınladığı makalesinde "*Nispi temsil sistemi bizim memleketimizin bünyesine katıyen uygun değildir*" yargısında bulunacaktı. Bu seçimlerde tek listeli basit çoğunluk sistemi oyların %48'ini alan iktidar partisinin TBMM'deki sandalye sayısının %75'ini elde etmesine, buna karşılık %52 oy alan muhalefet partilerinin %30'da kalmasına da yol açacaktı (Akın, 2002: 915).

Tablo 1: 1950,1954 ve 1957 Ülke Genelinde Seçim Sonuçları

Partiler	1950			1954			1957		
	Oy	Oran	M.vk	Oy	Oran	M.vk	Oy	Oran	M.vk
AP	-	-	-	-	-	-	-	-	-
CHP	3.176.561	39,9	69	3.161.696	34,8	31	3.753.136	40,6	178
CKMP	-	-	-	-	-	-	-	-	-
CMP	-	-	-	434.085	4,8	5	652.064	7,0	4
DP	4.241.393	53,3	416	5.151.550	56,6	503	4.372.621	47,3	424
HP	-	-	-	-	-	-	321.471	3,5	4
KP	-	-	-	57.011	0,6	-	350.597	3,8	-
MP	250.414	3,1	1	-	-	-	-	-	-
TİP	-	-	-	-	-	-	-	-	-
YTP	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bağımsız	383.282	4,8	1	137.318	1,5	2	4.994	0,1	-

Kaynak: (DİGM, 1966: 7 ve TÜİK verilerinden faydalanılmıştır)

2. 27 Mayıs Darbesi

DP'nin son döneminde ekonomik sıkıntıların giderek ağırlaşması iktidarı güç durumda bırakmaktaydı. Özellikle 1958 yılı içerisinde fiyat artışları ile birlikte kuyruklar ve karaborsa ortaya çıktı. Türkiye Köylü Partisi Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne, Hürriyet Partisi ise CHP'ye katılarak iktidara karşı bir güç birliği oluşturdular. DP ise buna karşılık Vatan Cephesi'ni kurarak ülke içinde örgütlenmeye başladı. Kıbrıs meselesi ile ilgili hükümetin çabaları ve Menderes'in geçirmiş olduğu uçak kazası muhalefet ve iktidar arasındaki ilişkileri geçici bir sürede olsa yumuşattı. Ancak 1959 yılında Türk Lirası'nın değerinin düşürülmesi ve enflasyonun yükselmeye başlaması kamuoyunda tepkilere yol açtı. Ardından muhalefetin güçlenmesi ile birlikte CHP erken seçim isteklerini de gündeme getirmeye başladı (Bulut, 2009: 78).

1960'a gelindiğinde ise iktidar ve muhalefet arasındaki gerginlik iyice arttı. Muhalefet DP'yi baskı rejimi kurmakla suçlarken, DP iktidarı ise muhalefeti "ihtilal" çıkırtkanlığı yapmakla suçlamaktaydı. Siyasi ortamın giderek gerginleştiği bu dönemde DP meclis grubu "CHP'nin yasa dışı yöntemlerle siyaset yaptığı ve bazı basın organları tarafından da desteklendiği" iddiası ile on beş kişilik bir soruşturma kurulu oluşturulmasını kararlaştırdı. Kurulan Tahkikat Komisyonu, siyasi faaliyetlerle beraber kendi çalışmalarını ilgili haber ve değerlendirmelere de yasak getirdi. 27 Nisanda bu kurulun yetkilerini genişleten yasanın çıkması ile birlikte İstanbul ve Ankara'daki öğrenci olayları hükümetin tutumunu daha da sertleştirdi. Sıkıyönetimin ilanına rağmen dinmeyen tepkiler ve ordunun açık bir şekilde ortaya koyduğu hoşnutsuzluğa rağmen iktidarın sorunlara çözüm bulamaması 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile neticelendi (Bulut, 2009: 79). 27 Mayıs Cuma sabahı Ankara Radyosunda Alparslan Türkeş'in sesinden "Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır" duyurusu ile askeri müdahale kamuoyuna açıklandı (Arıkan, 1997: 305). Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarı bu müdahale ile sona ererken Türkiye kamuoyu darbe ile tanışıyordu.

27 Mayıs sabahının ilk saatlerinde, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve İçişleri Bakanı Namık Gedik başta olmak üzere, DP milletvekilleri gözaltına alınarak Harp Okulu binasına götürüldü. Adnan Menderes ise Kütahya yolunda tutuklanarak Eskişehir'e, oradan da Ankara Harp Okulu'na getirildi. Böylece darbenin ilk aşaması başarı ile tamamlandı. Rıfıkı Salim Burçak anılarında Menderes'in tutuklanma anını şöyle anlatmaktadır:

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 61 Mayıs - Haziran 2017

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

“27 Mayıs günü saat 06:30 sularında küçük bir kafile ile beraber Kütahya’ya varan kafilemiz doğruca hükümet konağına geçti. Burada, vali muavini ile Kütahya Hava Eğitim Tuğay Komutanı olduğunu öğrendiğimiz bir albayla birlikte birkaç vilayetle telefon görüşmesi yaparak durumu öğrenmeye çalıştık. Derken hükümet konağı önünde yer yer halk toplulukları gözükmeye başladı. Halk Partililerin uygunsuz hareketlerine maruz kalmak ihtimalinden dolayı Hava Garnizonuna gitmeyi uygun bulduk. Bu husus komutana bildirilince komutan teklifi memnuniyetle karşıladı ve Başbakanla beraber Hava Garnizonuna gittik. Burada da bazı vilayetlerle telefon görüşmeleri yapıldı.

Bu sırada Kütahya Havaalanına inen bir uçak, komutanlık binasına yaklaşarak durdu ve içinden 4-5 subay çıktı. Gelenler, orada bulunan Kütahya Hava Komutanına bir zarf uzattılar. Komutan zarfı açıp içindeki kağıdı okuyunca, Başbakan’ın bulunduğu yeri eliyle işaret etti. Ardından uçaktan inenler bulunduğumuz odaya geldiler. Bu sırada odada Başbakan’la benden başka kimse yoktu. Polatkan lavaboda, Zihni Üner paşa’da aşağıdaydı. Odaya giren havacı subaylar, birisi albaydı, bir saf teşkil ederek Başbakan’ı askerce selamladıktan sonra başlarındaki albay, Silahlı Kuvvetlerin hükümet idaresini ele aldığını ve kendisini salimen Eskişehir’e götürmeye memur edildiklerini söyledi. Başbakan, arkadaşlarıyla birkaç dakika görüşmek için müsaade edilmesini istedi. Subaylar, görüşme serbestliğini sağlayacak en ufak bir davranışta bulunmaksızın: “buyurun, görüşün” dediler. Bu hareket tarzı “ne konuşacaksanız bizim yanımızda konuşun” anlamına geliyordu. Adnan Bey benim yüzüme baktı, ben de kendisine “yapılacak bir şey kalmamış” olduğunu söyledim. Bunun üzerine Başbakan albaya doğru dönerek: “buyurun, gidelim” dedi. Subaylarla beraber hazır olan uçağa bindik. Eskişehir Bölge Komutanı ve Kurmay Başkanı da bizimle beraber uçağa bindiler. Uçak Eskişehir Havaalanına indi. Uçak durmaz etrafını silahlı erler sardı. Meydanda bir general ve 10-15 kadar da subay vardı. Bizi getiren askerler yeniden uçağa dönerken, biz başka bir uçağa bindik ve saat 11:00 sularında Etimesgut Havaalanına indik.”(Burçak, 1998: 757-758).

27 Mayıs darbesi, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşmedi. Darbe, en üst rütbesi albay olmak üzere, bir grup subay tarafından planlandı. Darbenin asıl lideri ve kurulan gizli örgütlerin teşkilatlanmasını sağlayan kişi Tümgeneral Cemal Madanoğlu’dur. Ancak Cemal Madanoğlu’nun rütbesinin orgeneralden küçük olması dolayısıyla emir komuta zincirinin bozulacağı tehlikesi belirdi ve bu nedenle darbecilerin başına Orgeneral Cemal Gürsel getirildi (Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2010: 10-11).

Darbe sabahı, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, kendisine yönelik istifa tekliflerini, “seçimle geldim, ancak seçimle giderim” diyerek reddetmişti. Celal Bayar’ın bu çıkışı üzerine Cemal Madanoğlu, yaptıkları darbeyi meşru bir zemine oturtmak için yeni bir planı yürürlüğe koydu. Madanoğlu bu amaçla, İstanbul Üniversitesi’nden Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, Prof. Dr. Naci Şensoy, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. Dr. İsmet Giritli’den oluşan heyete geçici bir anayasa hazırlattı. Komisyonun başkanlığını Sıddık Sami Onar yaptı. Aralarında Türkiye’nin yetiştirdiği önemli Anayasa hukukçularının bulunduğu gurubun hazırladığı geçici anayasa ile TBMM’ye ait tüm görev ve yetkiler darbeyi yapan Milli Birlik Komitesi’ne devredildi.

Hükümet, çalışmalarının gizli olacağı belirtilen MBK’ya karşı sorumlu tutuldu. MBK başkanı, devlet başkanı olarak kabul edildi ve devrilen siyasal iktidarın üyelerinin suçlarını araştırmak için bir “Yüksek Soruşturma Kurulu”, suçlu oldukları sanılanları yargılamak için de dokuz kişilik bir “Yüksek Adalet Divanı” kuruldu. 13 Aralık 1960’ta geçici anayasada yapılan bir değişiklik ile yeni anayasanın bir kurucu meclis tarafından hazırlanması kabul edildi. Böylece

MBK'ya devredilen eski TBMM'nin yetkileri, bu kez Kurucu Meclis'e devredildi. Ancak hükümet, yine yalnızca MBK'ya karşı sorumlu tutuldu. Genel olarak yasama yetkisini kullanan Kurucu Meclis'in esas görevi, 27 Mayıs 1961'e kadar yeni anayasayı ve yeni seçim yasasını hazırlamak oldu. Yoğun bir çalışma sonucunda, yeni anayasa tasarısı, 27 Mayıs 1961 günü Kurucu Meclis'te kabul edildi ve bu tasarı, 13 Aralık 1960 günlü yasanın hükmüne uygun olarak, 9 Temmuz 1961 tarihinde halkoylamasına sunuldu. Bu oylamada yüzde 61,5 "evet" oyu alan yeni anayasa kabul edildi. 27 Mayısçıların bu süreç içinde bizzat gerçekleştirdikleri en trajik icraat kuşkusuz Yassıada yargılamalarıdır. Bu yargılama süreci hem işleyiş itibarıyla ve hem de sonuçları itibarıyla Türk siyasal hayatında travma yaratan önemli olaylardan birisi olarak tarih sahnesindeki yerini aldı (SDE, 2010: 12).

Eski iktidar mensuplarını yargılama kararının alınmasında özellikle siyasî bir gereklilik de vardı. Yargılama ile iktidarın suçlu olduğuna karar verilirken, müdahalenin meşruiyeti tescil ettirilmiş olacaktı. İhtilâlin toplum nazarında kabul görmesi için, iktidar mensuplarının itibarının düşürülmesi gerekmektedir. Bunun en uygun aracı da yargılama süreciydi; yargılama, ihtilâlin siyasî propaganda aracıdır. Yargılamanın hukuki bir gerekliliği de vardır. Çünkü yasama dokunulmazlıkları ortadan kalkan iktidar mensupları için daha önce isnat edilen suçların karara bağlanması, suçun şahsileştirilmesi gerekmektedir (Arıkan, 2002: 79).

Diğer taraftan ise 27 Mayıs darbesi yapıldıktan sonra Askeri Cunta tarafından "ülkenin çok tehlikeli bir uçurumdan son dakikada kurtarıldığı" şeklinde yoğun bir propaganda yapılmaya başlandı. Yönetime hakim olunmuştu fakat hakimiyetin sürdürülmesi gerekiyordu. Bu sebeple de propaganda yöntemleri kullanılmalıydı. Cunta, idareyi ele alır almaz DP iktidarını akıllara durgunluk veren suçlamalarla itham etmeye başladı. Müdahalenin sebepleriyle birlikte meşruiyetini de kamuoyuna anlatmak istiyordu. Askeri cuntanın iddia ettiği sebepler arasında:

–“Devrilen iktidar, İstanbul Bayezit Meydanında hükümet aleyhine gösterilerde bulunmuş öğrencilerin arasından yüzlercesini gizlice öldürmüş ve cesetlerini bilinmeyen yerlere gömmüş veya Et-Balık Kurumu'nun kombinalarında kıyma şekline dönüştürerek hayvan yemi haline getirmiş olması.(Bkz Ek: 1)

–Harp Okulunun 1500 öğrencisini toptan imha etmenin hazırlıklarının yapıldığı.(Bkz. Ek:2)

– Kars ve Ardahan'ı Sovyet Rusya'ya satıldığı.

– DP iktidarının ülkede bir iç savaş çıkarmayı planladığı ve kendi adamlarını silahlandırdığı.(Bkz. Ek: 3)

– DP'li yöneticilerin devlet hazinesini soymuş oldukları” iddiaları yer alıyordu.(Bkz. Ek:4)

Bizzat Cemal Gürsel tarafından halka duyurulan bu iddialarla ilgili gazetelerde de sürekli haberler çıkmaktaydı.³ Cunta yönetimi idareyi ele aldıktan sonra bu korkunç iddiaları ispat etmek için araştırmalara başladı. Et-Balık Kurumunun buzdolaplarında ve gizli mezarlarda

³ 4 Haziran 1960 tarihinde Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanlığı'nda subay ve astsubaylara hitaben yaptığı konuşmasında: “düşünün ki bu adamlar, ordumuzun irfan kaynağı biricik harbiyemizi ve burada yurt aşkı ile yanan bin beş yüz kişilik masum çocukları, vatanperver evlatlarımızı kurşuna dizmeyi, toptan imha etmeyi tasavvur etmiş insanlardır. Bu bir rivayet değildir arkadaşlar, bunun delilleri vardır” diyordu (Yücel, 2001: 158).

öldürülen öğrencilerin cesetleri arandı. Bu işte bilgi sahibi olabilecek kişilere işkenceler yapıldı. İç savaş için hazırlandığı öne sürülen silahlar ve sorumluları arandı. Bir taraftan da DP'lilerin bankalardaki paralarına ve özel kasalarına el konuldu. Ve tüm bu iddialarla ilgili dönemin gazetelerinde ana sayfada haberler yer almaktaydı. (Burçak, 1998: 783-784).

27 Mayıs 1960'ta gerçekleştirilen askeri darbe sonucunda tutuklanan Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile hükümet üyeleri, DP yöneticileri ve milletvekilleri Yassıada'da hapsedildi, darbeyi gerçekleştiren cunta tarafından kurulan özel bir mahkemede yargılandı.

3. Yassıada Mahkemeleri

Yassıada mahkemeleri, darbe sonrası oluşturulan bir makam olan Yüksek Adalet Divanı'na kuruldu. Yassıada mahkemelerinde toplam 592 sanık 19 ayrı davadan yargılandı. DP'lilerin işledikleri suçlar, genellikle anayasayı ihlal ve yolsuzluk başlıkları altında toplanıyordu. Duruşmalara, Yüksek Soruşturma Kurulu'nun anayasanın ihlal edilmesiyle ilgili raporları geç hazırlaması üzerine, Menderes'in yargılandığı "Bebek" ve Bayar'ın yargılandığı "Köpek" davalarıyla başladı. Ardından "Anayasa İhlali" ve "6-7 Eylül olayları" başlığını taşıyan davalar ile yolsuzlukla ilgili davaların görülmesine geçildi. Davaların görülebilmesi için gerek ada içerisinde gerekse mahkemelerin yapılacağı salonda bir takım düzenlemeler yapıldı. Bu davalar için, 700 kişilik kapasitesi olan özel bir mahkeme salonu hazırlandı. Mahkeme salonunda halk için 220, sanık aileleri için 50 ve basın için 200 kişilik yer ayrıldı. MBK'nin hazırladığı plan gereğince, duruşma sırasında DP'liler aileleriyle konuşturulmadı ve adada bulunduruldukları kısma kimsenin girmesine müsaade edilmedi. Daha trajik olanı ise daha önceden gözlerine kestirdikleri ve idam etmeyi kararlaştırdıkları önemli DP'li siyasetçileri idam edebilmek için özel bir kanun hazırlandı. Bu yeni kanunla idam cezasına yönelik yaş sınırlaması kaldırıldı, 65 yaşını geçenlerin de idam edilebilecekleri hükme bağlandı (SDE, 2010: 12-13).

Yassıada yargılamalarının daha ilk oturumunda Yüksek Adalet Divanı Başkanı tarafından sanık milletvekillerine beraat etmenin yolunu gösteren bir mesaj verildi. Erzurum eski milletvekili Şevki Erker ile Samsun eski milletvekili Naci Berkman'ın Meclis Gurubunda yapmış oldukları konuşmalar arasından Menderes ve hükümeti eleştirir mahiyette olanları seçilerek, mahkeme tarafından "denetleme görevlerini yerine getirdikleri" gerekçesiyle tutukluluk hallerinin kaldırılmasına karar verildi. Böylelikle sanık milletvekillerine Başbakan ve hükümeti suçladıkları taktirde Yassıada'dan kurtulabilecekleri mesajı veriliyordu. Fakat beklenen olmadı ve sanık milletvekilleri dava arkadaşlarını satmadılar (Yücel, 2001: 167).

Yassıada'da yaşananlar için mahkeme deyimini kullanmanın dahi doğru olmadığını belirtmek gerekir. Çünkü mahkeme denen süreç insanların bir suçun sanığı olarak görüldüğü ve bu sanıklara kendilerini savunma haklarının verildiği süreçtir. Ancak Yassıada'da kurulan ve mahkeme olarak adlandırılan bu ortamın başındaki Salim Başol'un yargılama süreci boyunca kurduğu cümleler sürecin bir yargılama süreci olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu konuya ilişkin birkaç örnek cümle zikretmekte yarar vardır. Dava süresince sanıkları sürekli azarlayan Başol'un Menderes'e hitaben "sizi buraya tıkan böyle istiyor" cümlesi buna en güzel örneklerden bir tanesidir. Yine Başol'un Menderes'in avukatına hitaben "daima böyle lüzumsuz şeyler söylersiniz zaten," "sizi susturmak için ne yapmalı," "susmazsanız sustururum," bizzat Menderes'e hitaben: "Eğer ben kesin deyince kesmezseniz kestirmesini bilirim," sözleri ve dava

sonucunda idam edilen Hasan Polatkan'a hitaben: "öyle şey olmaz, kısa kes, az konuş" cümleleri bir mahkemede kullanılmaması gereken ifadelerdir (SDE, 2010: 21). Yassıada'da hazırladığı iddianamelerde Demokrat Partili olmayı suç sayan Başsavcı Altay Ömer Egesel'in, 1954 milletvekili seçimlerinde Demokrat Parti'den aday olabilmek için partinin Balıkesir teşkilatına başvurduğunu, ancak listeye giremeyince kamudaki görevine, yani savcılığa geri döndüğünü de burada belirtmek gerekir. (Yücel, 2001: 161).

Menderes ismi, Yassıada'da en ağır, argo kelimelerle birlikte söylendi. Duruşma aralarında bir kapı geçidinin girişinde oturtuldu. Yüzü önündeki duvara çevrildi. Kendisine her gün yapılan uyuşturucu iğnelere şikayetçiydi ama "iyi gelir" denilerek iğnelere devam edildi (Taşyürek, 2009: 128). Mahkeme sürecinin tamamında nazik ve saygılı üslubunu muhafaza eden Menderes, 14 Ekim 1960'taki duruşmada mikrofona geldiğinde:

"...Bendeniz beş aydır tamamen tecrit edilmiş bir vaziyette bulunuyorum. Bir tek odanın içinde ve günün yirmi dört saatinde, her saat değişen bir nöbetçi subay beyin nezareti altında, hiçbir kelime konuşmak imkanı olmamak şartıyla yaşıyorum. Bu itibarla konuşma takatim, akli melekelerim zaafa uğramış bulunuyor. Arzım şudur: bana imkân verecek, asabımı düzeltecek bir uygulamanın tatbiki. Nöbetçi subay beyle bir kelime dahi konuşmaya mezun değilim. Beş aylık mecmu konuşmalarım on-on beş saati geçmez...bendeniz huzurunuzda kumandan beyefendiye şükranlarımı arz ederim ve yine huzurunuzda subay beylerin nazik muamelelerine teşekkür ederim. Ancak hiçbir kelime konuşmadan günün 24 saatinde karşı karşıya bulunmaktayım"(Aydemir, 2013:471).

Menderes, ada kumandanına: "bu müthiş yalnızlık korkarım beni çıldırtacak" diyerek bir ricada bulunmuştu: "tuvalete giderken odalardan arkadaşların sesini duyuyorum. Acaba kapıları açık bırakmanızda bir mahsur var mı? Kendileriyle konuşamadığım arkadaşlarımı hiç değilse uzaktan görebilirim" diyordu. (Taşyürek, 2009: 128) Fakat Menderes'in mahkemedeki bu beyanlarından sonra durumunda herhangi bir değişiklik olmadı. Mesela mahkemedeki duruşma safhalarında diğer sanıklara sigara içme ve rahatlama için verilen ve onların biraz hava almasını mümkün kılan fasıllarda, Menderes ancak camdan bir telefon kabinini andıran ve salonun dışarısına yerleştirilen bir hücreye alınıyordu. Sigarasını da orada içebiliyordu. Menderes'in kaldığı odanın kapısında insan başı genişliğinde bir gözetleme penceresi vardı. Menderes bu dar odanın içerisinde 15 ay boyunca tecrit edildi (Aydemir, 2013:471). Sabık Başbakana tutukluluk sürecinde yapılan muamelelerle ilgili Celal Bayar'ın avukatının Kayseri cezaevindeyken Yassıada günleri ile ilgili Bayar'a anlattığı bir hatırası büyük önem arz etmektedir. Avukat Gültekin Başak, Bayar'a: "size doğru ilerliyordum. Menderes aralık kapıyı daha da açarak: Gültekin bey, benim avukatlarıma ne oldu? Onlar gelmediğine göre ben ne yapabilirim? diye sordu. Bu sırada bir subay Menderes'e ağır küfürler ederek onu tekme tokat odaya kapattı" diye anlatacağı (Taşyürek, 2009: 128-129).

Yüksek Adalet Divanı, mahkemenin sonunda, hükümlerin açıklanmasına doğru Demokrat Parti iktidarı ile ilgili görüşlerini de açıklıyordu. Açıklamada, 1924 ve 1930'daki çok partili hayata geçiş denemelerinden, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelerden, çok partili hayata geçiş sürecinden ve 1950 seçimlerinden bahsediliyordu. Sonrasında ise Demokratlar ile ilgili eleştiriler sıralanıyordu. Tahkikat Komisyonunun kurulması ve iktisadi politikaların başarısızlığı vurgulandıktan sonra gericilerle işbirliği yapılarak gericiliğin teşvik edildiği iddia edilmekteydi. Devamında: "Türkçe ezan kaldırılmıştır. Atatürk'ün dil konusunda ne kadar hassas olduğu malum iken, Türkçeyi sadeleştirme cereyanı bırakılarak, anayasa değişikliği ile

ezanın eski haline dönmüştür” deniliyordu (Aydemir, 2013:479).⁴ Bu cümleden, Demokrat Parti iktidarının dini konulardaki uygulamalarının bazı kesimlerde ciddi rahatsızlığa sebep olduğu anlaşılmaktadır.

18 dava için yapılan 202 celsede 701 sanığın yargılandığı, 228 idamın talep edildiği, 1.068 şahidin dinlendiği ve 150.000 vatandaşın takip ettiği yargılamalar 203 gün sürdü (Arıkan, 2002: 81). Yassıada'daki bu ağır şartların gölgesinde gerçekleştirilen yargılamalar sonucunda 15 DP'li idama mahkûm edilirken, 47 DP'li milletvekili beraat etti. 143 DP'li 4 yıl 2 ay, 117 kişi 5 yıl, 15 kişi 6 yıl, 6 kişi 7 yıl, 2 kişi 8 yıl, 17 kişi 10 yıl, 3 kişi 15 yıl, 1 kişi 20 yıl, 30 kişi de müebbet hapse mahkûm edildi. 6 DP'li ise karardan önce öldükleri için haklarındaki dava düşürüldü. Yassıada'da ölen DP'lilerin isimleri şöyledir: Yusuf Salman, Lütfü Kırdar, Gazi Yiğitbaşı, Yümni Üresin, Nuri Yamut ve Kenan Yılmaz. Ayrıca Konya eski Valisi Cemil Keleşoğlu da Yassıada'da intihar ederek yaşamına son verdi (SDE, 2010: 12-13).

3. 1. Menderes'in İtham Olduğu Suçlardan Yargılanması

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Yassıada Mahkemeleri, darbe sonrası oluşturulan bir makam olan Yüksek Adalet Divanı'na kuruldu. Bu mahkemelerde toplam 592 sanık 19 ayrı davadan yargılandı. Adnan Menderes ise: “bebek davası,” “Ali İpar davası,” “örtülü ödenek davası,” “6-7 Eylül olayları,” “Demokrat İzmir gazetesinin tahribi” ve “Anayasayı ihlal” suçlarından yargılandı. Bu davalardan sadece “bebek davasından” beraat eden Menderes, diğer davalardan suçlu bulunarak türlü cezalar aldı. Son olarak “Anayasayı ihlal” suçundan idam cezasına çarptırıldı. Bu davalara ve verilen cezalara kısaca göz atacak olursak:

A- Bebek Davası: Bu davada, Adnan Menderes ve İstanbul'da bir hastanenin baştabibi olarak görev yapan Fahri Atabey yargılandı. Dava, Adnan Menderes'in Ayhan Aydan ile yaşadığı gayrimeşru ilişki sonucunda doğan çocuğunu Fahri Atabey'i Ankara'ya getirerek öldürttüğü iddiasıyla açılmıştı. Yargılama sırasında Adnan Menderes ilişkisini inkâr etmedi. 7 oturum devam eden bebek davası, Adnan Menderes ve Ayhan Aydan'ın bebeklerinin eceliyle öldüğünü açıklamalarının ardından, 22 Kasım 1960'ta son buldu(SDE, 2010: 15). Divanın 960/8 numarasında kayıtlı, yeni doğmuş çocuğu öldürtmeye diğer sanık Doktor Atabek'i azmettirmek suçundan beraatına oy birliği ile karar verildi (BCA. 010.09.90.275.5.1.).

B- 6-7 Eylül Olayları: Bu dava, 6–7 Eylül 1955'te İstanbul'da meydana gelen olaylarla ilgilidir. Davanın sanıkları Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu (Dışişleri Bakanı), Fuat Köprülü (eski Dışişleri Bakanı), Fahrettin Kerim Gökay (İstanbul Valisi), Alaattin Eriş (İstanbul Emniyet Md.), Kemal Hadımlı (İzmir Valisi), Mehmet Ali Balin (Selanik Başkonsolosu), Mehmet Ali Tekinalp (Selanik Konsolos Yrd.), Hasan Uçar (Selanik Konsolosluk Kavası), Oktay Engin (Selanik Fuarında Tercüman)'dir. Hazırlanan iddianamede sanıklar: “1955 Kıbrıs anlaşmazlığı dolayısıyla halkı, İstanbul ve İzmir Rumlarına karşı ayaklanmaya teşvik ettirmek suretiyle cana ve mala zarar verilmesine sebep olmakla suçlandı.” Sanıklardan Bayar, Menderes, Zorlu ve Köprülü için 4–5 yıl arasında ağır hapis cezası ve kamu hizmetlerinden sürekli men mahrumiyeti istendi. Yüksek Adalet Divanı'nın vermiş olduğu

⁴ Arapça ezan ve kamet okuyanlar hakkında ceza hükmü koyan Türk Ceza Kanununun 526. maddesi TBMM'nin 16 Haziran 1950 tarihli oturumunda kabul olunan 5665 sayılı kanunla değiştirildi ve bu hüküm maddeden çıkartıldı. Kanun Cumhurbaşkanlığı tarafından tasdik edildi ve 17 Haziran 1950'de resmi gazetede yayınlanarak, ikinci maddesi gereğince aynı gün yürürlüğe girdi. 17 Haziran 1950 tarihinden itibaren ezanın ve kametin Arapça okunmasının serbest olduğu Başbakanlıktan vilayetlere tebliğ edildi (BCA, 030.01.51.306.2.).

kararlar uyarınca Celal Bayar hakkında dava açılmadı (SDE, 2010: 14). Menderes'in ise Divanın 960/3 numarasında kayıtlı 6-7 Eylül olaylarından dolayı Türk Ceza Kanunu'nun 64 ve 517. maddeleri gereğince 4 sene hapsine ve 250 lira ağır para cezası alınmasına, husule gelen zarar pek fahiş olduğundan 522. madde gereğince yarısı artırılarak 6 sene hapsine ve 375 lira ağır para cezası ile mahkumiyetine oy birliği ile karar verildi(BCA. 010.09.90.275.5.1.).

C- Ali İpar Davası: Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Sebati Ataman, Hasan Polatkan, Hayrettin Erkmén, Medeni Berk, Nihat Ali Üçüncü ve Ali İpar sanık olarak yargılandı. İddianameye göre, "Fatin Rüştü Zorlu, Koordinasyon Kurulu üzerinde, Adnan Menderes vasıtasıyla baskı kurmuş ve gemi ithal rejiminde değişiklik yaptırmıştır. Bu değişiklikten yararlanan Ali İpar, getirdiği 3 gemiyi kredi ile alınmış göstererek 210.000 sterlini yurtdışına kaçırmıştır." Dava sonrasında Ali İpar 2 yıl ağır hapis cezası alırken, Zorlu ve Berk 1'er yıl hapis cezası aldılar. Polatkan, Erkmén ve Ataman ise 3'er ay hapis cezaları aldı (SDE, 2010: 16). Bu davada Menderes'in ise Divanın 960/13 numarasında kayıtlı İpar Transport Şirketinin döviz yolsuzluğundan dolayı Türk Ceza Kanununun 240/1. maddesi hükmünce bir sene hapsine ve 400 lira ağır para cezası almasına ve 20. madde delaleti ile takdiren 6 ay memuriyetten mahrumiyeti kararı verildi (BCA. 010.09.90.275.5.1.).

D- Örtülü Ödenek Davası: Adnan Menderes ile Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'un yargılandığı davadır. İddianamede, "Menderes'in, şahsi ihtiyaçlarını ve DP hizmetlerini örtülü ödenekten sağladığı, Ahmet Salih Korur'un da aynı ödenekten zimmetine 30.000 lira geçirdiği" iddia edilmiştir. Menderes savunmasında kendisine yöneltilen iddiaları kabul etmemiş, yapılan masrafların çoğundan habersiz olduğunu belirterek suçu Ahmet Salih Korur'a atmıştır. Korur ise her şeyin Adnan Menderes'in bilgisi dâhilinde yapıldığını belirtmiştir (SDE, 2010: 17). Divanın 960/21 numarasında kayıtlı örtülü ödenekten bin netice 4.877.780 lira 19 kuruşu zimmetine geçirmekten Türk Ceza Kanununun 202/1. maddesi hükmünce zimmet miktarı nazara alınarak takdiren 10 sene ağır hapsine ve 80. madde icabınca altıda birinin artırılarak 11 sene 8 ay ağır hapsine ve zimmete geçirilen miktarın ödettirilmesine; 227. maddeye göre memuriyetten müebbeten mahrumiyetine ve görevini kötüye kullanmaktan 240. madde gereğince usulsüz sarf edilen meblağın çokluğu göz önünde bulundurularak takdiren 3 sene hapsine ve 1.000 lira ağır para cezası ile cezalandırılmasına ve aynı maddeye tevfi kan ve takdiren 3 sene memuriyetten mahrumiyetine; 80. madde icabınca altıda bir artırılarak 3 sene 6 ay hapsine ve 1.116 lira 60 kuruş ağır para cezası ile cezalandırılmasına ve 3 sene 6 ay memuriyetten mahrumiyetine, içtima sebebiyle aynı kanunun 74 ve 75. maddeleri hükmünce tamamının infazına oy birliği ile karar verildi (BCA. 010.09.90.275.5.1.).

E- Demokrat İzmir Gazetesi'nin Tahribi Davası: Bu davada, Adnan Menderes, DP İzmir İl Başkanı Faruk Tunca, İzmir Valisi Kemal Hadımlı, Emniyet Genel Müdürü Cemal Gökten, İzmir Milletvekilleri Rauf Onursal, Kemal Serdaroğlu, Enver Dünder Başar ve Sezai Akdağ ile birlikte toplam 24 sanık yargılandı. İddianamede, "DP iktidarı aleyhindeki tutumuna engel olmak amacıyla, İzmir Gazetesinin basıldığı, tahrip edildiği, sonuç olarak da basın hürriyetinin ve Anayasanın ihlâl edildiği" ileri sürülmüştür (SDE, 2010: 18). Divanın 960/32 numarasında kayıtlı "Demokrat İzmir", 960/7 numarasında kayıtlı Topkapı, 960/32 numarasında kayıtlı Çanakkale ve 960/31 numarasında kayıtlı Kayseri olayları ile 960/20 numarasında kayıtlı Radyo, 960/7 numarasında kayıtlı Vatan Cephesi ve 961/8 numarasında kayıtlı istimlak yolsuzlukları ve 960/4 numarasında kayıtlı İstanbul-Ankara olayları "Anayasayı ihlal" suçunun maddi vesikalarını teşkil etmiştir (BCA. 010.09.90.275.5.2.).

F- Anayasayı İhlal Davası: Celal Bayar ve Adnan Menderes başta olmak üzere, DP'nin 405 kişiden oluşan tüm TBMM kadrosu yargılanmıştır. Bu davada Demokrat Parti;

- 1951 ve 1953'te 6294 sayılı kanunla CHP'nin mallarına el koymak,
- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne çok oy kazandırdığı için 1954'te Kırşehir ilini ilçe haline getirmek ve bu yolla vatandaşları siyasal inançlarından ötürü cezalandırmak,
- Yargı bağımsızlığını ihlal etmek,
- Meclis iç tüzüğünde yapılan değişiklikle Meclis Müzakerelerinin yapılmasına engel olmak ve Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasına karar vermek,
- Tahkikat Komisyonu'na verilen olağanüstü yetkilerle Anayasanın feshi ve ilgasına yeltenmek,
- 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nu çıkarmak,
- Seçim Kanunu'nda antidemokratik değişiklik yapmak gibi suçlamalara maruz kalmıştır(SDE, 2010: 20). Dava sonucunda, Adnan Menderes'in Anayasayı ihlal suçundan dolayı Türk Ceza Kanununun 146/1. maddesi hükmünce ölüm cezasına çarptırılmasına oy birliği ile karar verildi (BCA. 010.09.90.275.5.2.).

Millî Birlik Komitesi 15 Eylül 1961 Cuma günü saat 18'de Devlet ve Milli Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in Baş kanlığında toplanarak Yüksek Adalet Divanınca verilen ölüm cezalarını içeren dosyayı 12/06/1960 tarih ve Anayasanın 6. maddesi gereğince tetkik etti. Komite, Yüksek Adalet Divanınca ve ittifakla ölüm cezasına çarptırılan sakit Reisicumhur Celâl Bayar, sakit, Başbakan Adnan Menderes, sakit Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve sakit Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın ölüm cezalarını tasdik ederken, Celâl Bayar'ın 65 yaşım bitirmiş olması dolayısıyla ölüm cezası müebbet ağır hapis cezasına çevrildi. Keza diğer ekseriyetle ölüm cezasına çarptırılan Refik Koraltan, Ağâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişçioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu, Zeki Er Ataman ve Rüştü Erdelhün'ün cezaları da müebbet ağır hapse çevrildi (Resmi Gazete, 1961). Alınan kararlar 16 Eylül 1961 tarihli 10908 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi. Buna göre, oybirliğiyle alınan ölüm kararı 4, oy çoğunluğuyla verilen ölüm cezası ise 11'dir (SDE, 2010: 20). 16 ve 17 Eylül 1961 tarihinde Menderes ve iki bakanın cezaları infaz edildi. Bayar'ın cezası ise yaşlılık gerekçesiyle ömür boyu hapse çevrildiğinden, diğer mahkûmlarla beraber Kayseri cezaevine nakledildi (Arıkan, 2002: 81).

4. Menderes'in Son Anları ve İdamı

Yassıada yargılamaları devam ederken, infazların İmralı Adasında yapılacağı adanın cezaevi savcısına bildirilmişti. Bu süreçte infazın hazırlıklarına başlandığını söyleyen İmralı Cezaevi Müdürü Ahmet Ziyaettin Acarol, “zeytin fidanı için çukur açıyoruz” diyerek mezar kazdıklarını, “cephane için sandık” diyerek tabut yaptıklarını, “kale direği” diye darağacı kurduklarını söylemektedir. Cezaevi Müdürü Acarol, İnfazlardan önce adaya getirilen hocaların ne için geldiklerini bilmediklerini, hocalara: “Pakistan'dan bir heyet gelecek, onlarla din konusunda münazara yapılacak, orada görevlendirildiniz” denildiğini nakletmektedir. Aynı şekilde cellatların da nereye ve ne için geldiklerini bilmediklerini, hatta cellatların meyhaneden alınarak apar topar adaya getirildiklerini ve sarhoş olduklarını söylemektedir (Yürekli, 2005).

İmralı Adasında hazırlıklar yapılırken, Yassıada'da yargılamaların sonuna gelinmişti. Kararın açıklanmasından önceki gece, 14 Eylül'ü 15 Eylül'e bağlayan gece, Adnan Menderes fazla miktarda uyku hapi alarak intihara teşebbüs etti. Muhafızı derin bir uykuya daldığını sansa

da, duruşma zamanına az bir vakit kaldığında uyandırmaya teşebbüs edilince, güçlkle nefes aldığı, hafif bir hırıltı sesinin geldiği tespit edildi (Fersoy, 1971: 517).

Nöbetçi subay telefonla nöbetçi Tabip Bnb. Ahmet Karahaliloğlu'na haber verdi. Saat 06:30'da ilk muayeneyi yapan Karahaliloğlu, Menderes'in komada olduğunu, etrafı ile alakası olmadığı ve sorulara cevap vermediğini, kan basıncının 80/50mm.Hg, nabzını dakikada 80, solunum adedinin de dakikada 25 olduğunu tespit etti. Bu durum üzerine Tbb. Yb. Asabiye Mütahhasısı Galip Bozalioğlu, Tbb. Bnb. Hariciye Mütahhasısı Zeki Kebapçioğlu ve Tbb. Kd. Üsteğmen Sedat Yürütken haberdar edildi. Saat 07:00'da adı geçen hekimlerin muayenesinde, koma halinin devam ettiği, kalp sesinin derinden geldiği, solunum sisteminde patolojik fizik bulgu bulunmadığı, kusma-ishal olmadığı, yüz ve cilt renginde bir değişiklik olmadığı, soğuma ve ter mevcut olmadığı görüldü. Asabiye mütahhasısı tarafından yapılan muayenede ise, gözlerde bir deviyasyon olmadığı, ışığa karşı hafif reaksiyon verdiği, dil ısırması ve ense sertliği olmadığı, reflekslerin mevcut olmadığı, tembihlere cevap vermediği, vücut ısısının normal olduğu tespit edildi. Muayenenin hemen ardından tedavisine başlandı ve midesi yıkandı. Kanlı olmayan mide muhteviyatında yemek artıkları ve mide suyundan başka dikkat çeken bir şey görülüyordu. Mide muhteviyatı gerekli araştırmalar için muhafaza edildi. Doktorlar tarafından ada kumandanına görüş alışverişi için iki mütahhasısın İstanbul'dan davet edilmesi teklif edildi. Saat 08.30'da koma halinin devam ettiği ve bulguların değişmediği görülüyordu (BCA. 010.09.90.276.1.77.).

Saat 09.50'de Farmakoloji ve tedavi kliniğinden Ord. Prof. Dr. Sedat Tavat ve Amiral Bristol Hastanesi Dahiliye Servisi iç hastalıkları mütahhasısı Dr. Nevzat Yeğinsu İstanbul'dan gelerek Menderes'i muayene ettiler. İstanbul'dan gelen iki hekimin muayenesinde ise; hastanın etrafı ile alakası olmadığı, şuurunu tamamen kaybetmiş olduğu ve hiçbir eksitasyona cevap vermediği görüldü. Nefesinde gayri tabi bir koku yoktu ve el parmak uçlarında hafif siyanoz vardı. Vücut ısısı koltuk altında 35,3, solunum dakikada 24, nabız 76, kalp sesleri hafiflemiş ve başka bir ses yoktu. Solunum sisteminde patolojik fizik bulgu tespit edilemedi. Sindirim sisteminde ve karnında de patolojik fizik bulgu mevcut değildi. Perküsyonla ve palpasyonla mesane boş bulundu. Menderes'in baştan itibaren kusmadığı, idrar yapmadığı ve defekasyon olmadığı tespit edildi. Ayrıca herhangi bir travma hasarı da tespit edilemedi.

Muayene neticesi olarak, Menderes'in içinde bulunduğu koma halinin kardiyo-vasküler bir hastalığın neticesi olmadığı, evvelce mevcut kronik bir hastalıktan ileri gelmediği, iç kanamanın söz konusu olmadığı, merkezi sinir sisteminde kanama olmadığı, tromboz ve travma gibi bir sebebe bağlanamayacağı, hariçten vücuda verilen hipnotik bir madde ile husule gelmiş bir koma ihtimali mevcut ise de, etraftan yapılan soruşturmalarda, odasına ve mide muhteviyatına bakılarak bu ihtimalin teyit edilmediği belirtiliyordu. Netice olarak: *"hastada müşahede olunan koma halinin kesin bir sebebe bağlanmadığı, kesin teşhis için hastalığın seyirinin takibi ve mide muhteviyatının, kan ve idrar testlerinin sonuçlarının beklenmesi uygun görülmüştür"* deniliyordu (BCA. 010.09.90.276.1.78.). Ayrıca, daha önce başlanan tedavinin yerinde olduğu, hastanın durumunun ciddiyetini korumakla beraber yapılan tedavinin ümit vermekte olduğu belirtilmekteydi (BCA. 010.09.90.276.1.79.). Ertesi gün neticelenen testlerinin sonucunda, Menderes'ten alınan mide yıkama suyu, kan ve idrarda "barbituric asit" türevi bulunduğu tespit edildi (BCA. 010.09.90.276.1.63.).

4.1. Son Yolculuk, İmralı Adası

15 Eylül akşamı, Menderes'in gözleri yarı açık ve kendinde olmadığı haldeyken, Yassıada'da son oturumu takibe gelmiş olan yerli ve yabancı basın mensuplarına yattığı odanın

kapısından sıra ile gösteriliyordu. Bu teşhir akıl edildiği halde müdafilerinden müvekkillerini görme hakkı esirgeniyor, eşine ve çocuklarına durum ile ilgili haber verilmiyordu. (Fersoy, 1971: 517).

Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu 16 Eylül sabahı idam edildiler. Menderes henüz iyileşmemiş olduğundan idam mahkumları İmralı Adasına götürülürken o Yassıada'da kaldı. 17 Eylül sabahı kendisine gelmiş ve kısmen sağlığına kavuşmuş olan Menderes, mahkeme kararlarından ve arkadaşlarının idam edildiğinden habersizdi. 17 Eylül 1961 Pazar sabahı saat 10:15'te Yassıada'da Adnan Menderes'in odasına giden heyetin raporunda Menderes'in idama götürülmeden önceki durumu ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Raporda: *“odasına girildiğinde Menderes'i muntazam giyinmiş, tıraş olmuş ve iskemlede oturmuş sigara içerken bulduk”* yazmaktadır. Raporun devamında:

“Menderes tamamen soyundurularak yatağına yatırılıp muayene edildi. Muayenemizde, 15 Eylül 1961 Cuma günü heyetimizin müşahede ettiği derin koma hali tamamen zail olmuş, şuuru tamamen yerine gelmiş, sorulan sorulara makul, tutarlı ve nezaketle cevap vermekte, ayrıca bizlere verdiği zahmetten ötürü özür talep etmekteydi. Zaman, mekan ve etrafı hakkında tamamıyla bilinci yerinde, reaksiyonları da normaldir. Kendisine sorulduğunda hiçbir şikayeti olmadığını, iştahının iyi olduğunu bildirmektedir. Bedeni muayenesinde; umumi halinde kayda değer bir husus yok. Vücut harareti 26.2, nabız 76, tansiyon 13.5 - 5.5'tir. Sağ kolunda tedavi esnasında verilen intravenöz perfüzyon yerine tedbir amaçlı konulmuş pansuman mevcut, hareketler ve refleksler normal olup, diğer sistemlerin fonksiyon ve fizik bulgularında kayda değer bir değişiklik yoktur.” Raporun sonunda da: *“Netice: Adnan Menderes'in geçirmiş olduğu koma ve kollapsee halinin tamamen ortadan kalkarak, sıhhi durumunun tamamen normale döndüğü tespit edilmiştir”* deniliyordu (BCA. 010.09.90.276.1.62.).

Rutin muayeneler yapıldıktan sonra Menderes'in odasına giren Ord. Prof. Sedat Tavat *“prostat muayenesi yapmayı unutmamışız”* diyerek prostat muayenesi yapmak isteyecekti. Odada bulunan komutan da Menderes'e: *“utanmayın utanmayın”* diye sesleniyordu. Menderes'in *“istirham ediyorum, yapmayın”* şeklindeki ifadelerine rağmen bu muayene yapıldı (Taşyürek, 2009: 143). Halkın oyuyla seçilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nde on yıl başbakanlık yapmış olan bir insana, idam sehvasına çıkmadan hemen önce yapılan bu muamelenin insanlık ve insanlık onuru ile yakından uzaktan alakası yoktur. Bir an evvel Menderes'i asabilmek için ağır koma hali olmasına rağmen, bir gün sonra sağlık durumu iyi şekilde rapor verenlerin, prostat muayenesi yaparak Menderes'i son anlarında da küçük düşürmek niyetinde oldukları aşikardır. Çünkü yapılan prostat muayenesinin neticesinde bir şey değişmeyecek ve Menderes o gün idam sehvasına çıkartılacaktı.

Etrafında ve dışarıda olanlardan habersiz olan Menderes, infazın yapılacağı İmralı adasına götürülürken *“nereye gidiyoruz”* diye sorduğunda kendisine *“hastaneye”* diye cevap verildi (Taşyürek, 2009: 143). Mustafa Yürekli'nin İmralı Cezaevi Müdürü Ahmet Ziyaettin Acarol ile yaptığı söyleşide Acarol, Menderes'in İmralı'ya getirilişini şöyle anlatmaktadır:

“17 Eylül'de, saat 12 sularında cezaevimize getirildi. Kapısında Jandarma nöbet tutuyor, doktorlar muayene ediyorlardı. Hücremine girdim; hemen ayağı kalktı. O zaman düşündüm, koskoca bir başbakan, vatanın bağına mührünü basmış bir insan içeri girdiğimde nasıl ayağa kalkar diye. İmralı Cezaevi'nin müdürüyüm, 63 lira maaşım var, Başbakan ayağa kalkıyor. “niye kalkıyorsunuz, lütfen oturun” dediğimde, “siz ayaktayken nasıl oturabilirim” dedi. Sonra oturdu ve yakasına orada bulunma sebebinin yazılı olduğu kâğıdı taktım. Orada bulunma sebebinde idam yazıyordu.”

Gözlerime baktı ve derin bir iç çekti. Yüzü bitkin ve solgundu. Hasta olduğu ve acı çektiği rahatlıkla anlaşılabilirdi (Yürekli, 2005).

Menderes, orada bulunan hoca ile yalnız kalarak görüşmek istediğini belirtti fakat darbeciler “*kanunların buna müsaade etmediğini*” söyleyerek bu isteği reddettiler (Taşyürek, 2009: 143). Elleri arkadan kelepçeli, hüküm özeti boynuna asılı idam sehпасına götürülürken arzusu ve vasiyeti sorulunca Menderes: “*hayata veda ettiğim şu anda devlete ve millete saadetler diler, karım ve çocuklarımı şefkatle andığımı bildiririm*” dedi (BCA. 010.09.90.276.1.58.).

Beyaz gömlek giydirilmiş olarak infaz mahalline getirilen Menderes’e kimlik tespiti yapıldıktan sonra, hazır bulunan Doktor Adli Tabip Lütfü Tuncay’dan mahkumun TC kanununun 12/2 maddesinde yazılı cezasının infazına mani bir durumu olup olmadığı soruldu. Doktor Lütfü Tuncay, Menderes hakkında Farmakoloji ve tedavi kliniği Ord. Profesörü Sedat Tavat, Amiral Bristol Hastanesi Dahiliye Servisi Şefi ve Mesul Müdürü Nevzat Yiğinsu, Yassıada Garnizon Hastanesi Baştabibi Asabiye Mütehassısı Tabip Yarbay Galip Bozalıoğlu, aynı yer Dahiliye Mütehassısı Tabip Binbaşı Ahmet Karahaliloğlu, Hariciye Mütehassısı Tabip Binbaşı Zeki Kebapçioğlu, Garnizon Tabibi Kıdemli Üsteğmen Sedat Yürüten imzalı 17 Eylül 1961 tarihli rapor ile Adli Tıp Müessesesi Reisliği Kimyevi Tahliller Şubesi Müdürlüğü’nün 16.09.1961 gün 9883 sayılı raporunu tetkik ettikten ve hükümlü muayenesi yaptıktan sonra infaza mani bir hali bulunmadığını bildirdi ve bu husustaki raporunu verdi (BCA. 010.09.90.276.1.57.).

Menderes’e mensup olduğu dinin icabı yerine getirilmek üzere ruhani sığata haiz bir kimseyi arzulayıp arzulamadığı soruldu. İsteği üzerine hoca Ethem Akalın dini telkinat ve lazımevi yerine getirdi. Yüksek Adalet Divanı’nın 15 Eylül 1961 gün E/960/1 sayılı hüküm hülasası zabıt katibi tarafından mahkumun ve mevcut görevli şahısların huzurunda okundu. Menderes’in kolları arkadan bağlandıktan ve hüküm hülasası boynuna asıldıktan sonra hükmün infazı için infazı yerine getirecek cellât Kemal Ansay’a teslim edildi.

Hükmün saat 14:28’de yerine getirilmesinin ardından Menderes’in cansız bedeni sehpadan alındı. Doktor Lütfü Tuncay’a ölümün vuku bulup bulmadığını tespit etmesi gerektiği bildirildi. Menderes’in cesedini muayene eden doktor ölümün gerçekleşmiş olduğunu ve raporu vereceğini bildirmesi üzerine Menderes’in cansız bedeni gömülmek üzere infaz mahallinden kaldırıldı.

Sonrasında Menderes’in infaz edildiğine dair belge düzenlendi. Belgeyi Yüksek Adalet Divanı Üyesi Vasfi Göksu, YAD. Başsavcısı Altay Ömer Egesel, YAD. Başsavcı Yardımcısı Faruk Siret Değermen, YAD. Başsavcı Yardımcısı Salim Ertem, YAD. Başsavcı Yardımcısı Süleyman Taşar, YAD. Başsavcı Yardımcısı Turgut Lüleci, YAD. Başsavcı Yardımcısı Servet Tüzün, İstanbul Cumhuriyet Müddeiumumiliği İnfaz Savcısı Hüseyin Yücel, Adli Tabip Lütfü Tuncay, YAD. Başkatibi Osman Üstünsöz, hapishane müdürü Ahmet Z. Acarol, din adamı Ethem Akalın ve infazcı Kemal Ansay imzaladılar (BCA. 010.09.90.276.1.57.).

Menderes’in idam edilmesinden sonra Yüksek Adalet Divanı Başsavcısı Ömer Altay Egesel tarafından Menderes’in naşının defnine ruhsat verildi (BCA. 010.09.90.276.1.66.). Aynı tarihte Ömer Altay Egesel imzasıyla İstanbul Cumhuriyet Savcılığına gönderilen yazıyla, ölüm cezalarının infazında görev alan infazcılar ve bunların celbinde görev alan polis memurlarının mesaipleri karşılığı ücretlerinin ödenmeleri isteniyordu (BCA. 010.09.90.276.1.67.).

İmralı Cezaevi Müdürü Acarol, Menderes’in idam edilme anını ve idamdan hemen sonra yaşananları şöyle nakletmektedir: “Menderes’i sehpaye çıkardıklarında YAD Başsavcısı Ömer Altay Egesel Menderes’e: “*Yassıada mahkemeleri sürecinde yaşanan şeyler için kusura bakmayın, görev icabıdır*” deyince Menderes: “*hiç kimseye küskün değilim, hiçbir dargınlık duymuyorum*” diye cevap verdi. Bu sırada cellat idam ipini Menderes’in boynuna geçirdi.

Normalde urganın arka tarafa gelmesi gerekirken sağ tarafa kaydırılmış olarak geçirdi. Böyle olunca can çekişme ve çırpınma daha fazla oluyor. Bunu doktorlar da biliyorlardı. Fakat kimse müdahale etmedi ve bu şekilde infaz edildi. Bu yüzden Menderes'in ayakkabısı ayağından çıkmıştı. İnfaz gerçekleştirildikten sonra zabıtlar tanzim etmek için oradan ayrıldık ve hepimiz imza attık. Ben daha sonra tekrar Menderes'in asıldığı yere geldim. Geldiğimde, cellâdın Menderes'i indirmiş, ayakları yere değdikten sonra tekrar ipi çektiğini gördüm. Ne yapıyorsun sen diye sorduğumda bana: *"bu evliyaymış, her Perşembe gecesi Yassıada'dan Eyüp Sultan'a kıratın üzerinde gidip namaz kılıp geliyormuş. Onun için ben de uçuruyorum onu, bir daha gidip gelemiz"* dedi. Ben hemen indirmesini söyledim. İpten alınan Menderes gasilhaneye götürüldü. Onu en son gören ve yıkayanların başında olan bendim. Menderes'in göğsünden karnına kadar olan boşlukta sigaralar söndürülmüş, yaralar kurumuş, kabukları olduğu gibi kalmıştı. Buna bizzat başında olan birisi olarak ben şahidim. Yıkandıktan sonra kefenlendi, arabaya konuldu ve götürülüp defnedildi. Yalnız mezarının başına ne bir tahta ne de bir mermer konuldu. Sadece başı ve ayakları belli olsun diye taş konuldu (Yürekli, 2005).

Menderes'in idamından sonra üzerinden çıkan eşyalar tutanak ile Yassıada Garnizon Komutanlığı tarafından teslim alındı. Tutanağa göre tabloda belirtilen 11 kalem eşya teslim alınmıştır (BCA. 010.09.90.276.1.68.):

Tablo 2: İdamından sonra Menderes'in üzerinden çıkan eşyalar

	Cinsi	Adedi	Mülahazat
1	Siyah iskarpin	1 Çift	
2	Çorap	1 Çift	Naylon, yün karışık
3	Takım Elbise	1 Takım	Siyah, çizgili
4	Kemer	1 Adet	Siyah
5	İç çamaşırı	1 Adet	Patiska ve düğmeli
6	Kol saati	1 Adet	Kayışlı
7	Gömlek	1 Adet	Krom renk, manşetli
8	Gözlük	1 Adet	Yarım bakalit çerçeve
9	Kravat	1 Adet	Kendinden çizgili, gri
10	Pardösü	1 Adet	Siyah, spor
11	Para	2 Adet	Onar liralık, kağıt para

Ayrıca, idamın ardından 21.09.1961 tarihinde saat 20:00'de Adnan Menderes'in son ikametgahı olan 27 Mayıs Tahran Caddesindeki 16 numaralı Arman Apartmanın 3. Kat, 5 numaralı dairesinin kapısına 15 Eylül 1961 tarih E.960/1 sayılı hüküm hülasası 27 Mayıs Karakol komutanı, iki polis memuru, mahalle muhtarı, apartman kapıcısı ve ev sahibinin de bulunduğu zevatın huzurunda asıldı (BCA. 010.09.90.276.1.70.).

SONUÇ

14 Mayıs 1950 seçimleriyle birlikte Türkiye'de yeni bir dönem başladı. Bu tarihten itibaren 27 Mayıs darbesine kadar Demokrat Parti tek başına ülkenin yönetiminde söz sahibi oldu. Uyguladığı politikalar ilk günden itibaren bazı kesimlerden destek bulurken, aynı şekilde bazı kesimlerden de tepkiler almaktaydı. Özellikle DP iktidarın son dönemlerinde uygulanan sert politikalar, 6-7 Eylül olayları, üniversitelerde yaşanan gerginlikler adım adım ülkeyi darbenin

eşiğine getirdi. 27 Mayıs Cuma sabahı Ankara radyosunda Alparslan Türkeş'in sesinden "Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır" duyurusu ile askeri müdahale kamuoyuna açıklandı. Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarı bu müdahale ile sona ererken yöneticileri tutuklandı. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşmeyen darbe, en üst rütbesi albay olmak üzere, bir grup subay tarafından planlandı.

İhtilâlin toplum nazarında kabul görmesi için, iktidar mensuplarının itibarının düşürülmesi gerekmekteydi. Bunun en uygun aracı da yargılamadır. Yargılama ile iktidarın suçlu olduğuna karar verilirken müdahalenin meşruiyeti tescil ettirilmiş olacaktı. Bu doğrultuda 14 Ekim 1960'ta başlayan yargılamalar 15 Eylül 1961'e kadar sürdü. Yassıada'da bir spor salonunda 592 kişi sanık olarak yargılandı. DP'nin ileri gelenlerinden 228 kişi hakkında ölüm cezası istendi. Mahkeme sonuç olarak 14 kişi hakkında idam kararı verdi fakat Milli Birlik Komitesi bu idamlardan sadece Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan hakkında verilen idam cezalarını onayladı. Diğer idam cezaları ise MBK tarafından müebbet ağır hapis cezasına çevrildi. Yassıada mahkemelerinde verilen bu kararlarla birlikte, tutuklu bulunan DP'lilere yapılan muameleler de kamuoyunda günümüze kadar sürecek tartışmaların da başlangıcı oldu.

Mahkemenin kararını açıklayacağı gün, Menderes kendisine verilen uyku haplarını biriktirerek intihara teşebbüs etmişti. Hakkında idam kararı verilmiş Menderes'in bir an evvel iyileştirilmesi için adada ciddi bir seferberlik başladı. Doktorlar yapılan muayeneler neticesinde Menderes'in komada olduğunu ve tedavisine hemen başlandığını belirttiler. Zorlu ve Polatkan 16 Eylül'de İmralı Adasında idam edilirken Menderes'in durumu ciddiyetini korumaktaydı. 17 Eylül sabahı Menderes yavaş yavaş kendine geliyordu. Aynı günün sabahı doktorlar, enteresan bir şekilde, daha 24 saat önce komada olan Menderes'in sağlık durumunun iyi olduğuna dair rapor verdiler. Hemen ardından idam sehпасına çıkmak üzere olan Menderes'e ikinci bir ceza vermek ve küçük düşürmek için prostat muayenesi yaptılar.

Artık asılmasının önünde bir engel kalmamıştı ve infazın yapılacağı İmralı Adası'na doğru yolculuk başladı. Henüz tam olarak iyileşmediği her halinden belli olan Menderes'e ise hastaneye gidiyoruz şeklinde yalan söylediler. Darbeciler artık zaman kaybetmeden bir an evvel sakıt başbakanı idam etmek istiyorlardı. Öyle ki, imam da cellat da apar topar bulunarak adaya getirilmişlerdi. Menderes İmralı Adası'na vardıkdan sonra kısa bir süre içerisinde infaz gerçekleştirildi, zabıtlar imzalandı ve ada doktorunun "ölüm gerçekleşmiş" raporunun ardından defnedildi. Yassıada yargılamaları sürecindeki muameleler ve uygulamalarla birlikte, Menderes'e işkence yapıldığı iddiaları tartışılarsun, dönemin ve olayın şahitlerinden İmralı Cezaevi Müdürü Ahmet Acarol'un söyledikleri Menderes'e Yassıada'da yapılan işkencelerin belgesi niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Akın, R. (2002). Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayat Geçiş Ve Demokrat Parti Yılları (1945-1960), *Türkler Ansiklopedisi*, 16. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 911-922.
- Arıkan, M. (1997). 27 Mayıs'a Damgasını Vuran Söz Ve Beyanlar, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, Konya, ss. 78-84.
- Arıkan, M. (2002). 27 Mayıs Anayasayı İhlal Davası İddianamesi Üzerine Bazı Tespit Ve Düşünceler, *Türkler Ansiklopedisi*, 17. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 74-84

- Ataykul, F. A. (2007). *Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (2013). *Menderes’in Dramı*, 14. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Aydın, A. (2011). Serbest Cumhuriyet Fırkası Ve Adnan Menderes’in Siyasi Hayatının Başlaması, *Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 8, ss. 1-9.
- Bakan, S. - Özdemir, H. (2013). Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi Demokrat Parti’ye Karşı, *CÜ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı: 1, ss. 373-397.
- BCA. 010.09.90.275.5.1.
- BCA, 030.01.51.306.2
- BCA. 010.09.90.275.5.2.
- BCA. 010.09.90.276.1.77.
- BCA. 010.09.90.276.1.78.
- BCA. 010.09.90.276.1.79.
- BCA. 010.09.90.276.1.63.
- BCA. 010.09.90.276.1.62.
- BCA. 010.09.90.276.1.58.
- BCA. 010.09.90.276.1.57.
- BCA. 010.09.90.276.1.66.
- BCA. 010.09.90.276.1.67.
- BCA. 010.09.90.276.1.68.
- BCA. 010.09.90.276.1.70.
- Bulut, S. (2009). 27 Mayıs 1960’dan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, ss. 73-90.
- Burçak, R. S. (1998). *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurol Matbaacılık, Ankara.
- Çavdar, T. (1995). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü, (2008). *Milletvekilleri Genel Seçimleri 1923-2007*, Ankara.
- Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü, (1966). *1950-65 Milletvekili Ve 1961-64 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçim Sonuçları*, No: 513, Ankara.
- Fersoy, O. C. (1971). *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, Maytaş Matbaacılık, İstanbul.
- Güneş, G. – Akdağ, M. (2013). Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Adnan Menderes’in Aydın İlindeki Siyasi Faaliyetleri, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 27, ss. 185-224
- Güngör, S. (2010). 14 Mayıs 1950 Seçimleri Ve CHP’de Bunalım, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 21, ss. 193-208.

- İnan, S. (2002). *Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950)*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Isparta.
- Koçlar, B. (2002). Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet Muhalefet İlişkisi, *Türkler Ansiklopedisi*, 16. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 754-764.
- Özdemir, H. (2002). Demokrasiye Geçiş Ve Menderes Dönemi, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 878-900.
- Özüçetin, Y. (2002). Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti'nin Kuruluşu Ve 1946 Seçimleri, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 9, Ankara, ss. 5-21.
- Resmi Gazete, 16 Eylül 1961, Sayı: 10908, Karar No: 75.
- Stratejik Düşünce Enstitüsü, (2010). 50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırla(t)mak, Ankara.
- Taşyürek, M. (2009). *Adnan Menderes*, Anonim Yayıncılık, İstanbul.
- TBMM Albümü, (2010) 1920- 2010, 1. Cilt, 1920-1950, TBMM Basın Ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, No: 1, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2011). *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Yayın No: 3685, Ankara.
- Yücel, M. S. (2011). *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul.
- Yücel, M. S. (2002). Menderes Dönemi (1950-1960), *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 835-854.
- Yürekli, M. (2005). İmralı: Menderes'in İdamı Belgeseli, Kanal 7 Yapımı.

EKLER

Ek 1: 4 Haziran 1960 Tarihi Akşam Gazetesi

Ek 2: 9 Haziran 1960 Tarihli Ulus Gazetesi

Ek 3: 30 Mayıs 1960 Tarihli Ulus Gazetesi

Ek 4: Eskişehir Örfi İdare Kumandanlığı tarafından darbenin hemen ardından yayınlanan tebliğ.

ESKİŞEHİR Örfi idare kumandanlığı TEBLİĞİ

Ankarada bütün hükümet erkânı ve Demokrat parti başkanları yabancı memlekete kaçarken yakalanmışlardır.

Berberlerinde 12 Uçak dolusu Altın mücevherat ve parayı kaçırmakta iken yakalandılar.

Sabık Başbakan Adnan Menderes ve sabık Reiscumhur Celâl Bayar Askeri kumandanlık tarafından tevkif edilmiştir.

Eskişehirde matbaası olan herkes bu havadisi basıp yayınlamalıdır.

Dikkat Dikkat Dikkat

Vatanseverliğinize Hitap ediyoruz. D. P. İl İlçe ve Bucak Başkanlarının kaçmalarına mahal vermeden tevkif edilmelerini ve askeri kuvvetleri gelinceye kadar salınmamalarını rica ederim.

Eskişehir Örfi İdare Komutanı
Tuğ General Bedri Kireçtepe